

BAB KELIMA

BAB KELIMA

PENUTUP

5.1. KESIMPULAN

Secara umum kajian yang memfokuskan tentang pemikiran dan sumbangan Datuk Haji Abdul Kadir Hassan ini mendapati bahawa beliau adalah salah seorang tokoh agama Sarawak yang berperanan secara berkesan dalam perkembangan Islam di negeri Sarawak. Kajian tentang pemikiran beliau mendapati bahawa pemikiran beliau bukanlah merupakan pemikiran baru, kerana kebanyakan isu yang diutarakan beliau telah dikemukakan oleh ulama lain samada di peringkat antarabangsa atau tempatan, tetapi pendekatan beliau dalam menyampaikan pemikiran tersebut adalah sesuai dengan keadaan masyarakat Islam di Sarawak pada zamannya.

Pemikiran beliau amat jelas dalam menentukan keutamaan isu yang perlu diambil perhatian umat Islam. Penulis merumuskan bahawa pemikiran beliau adalah pemikiran yang berasaskan kepada realiti semasa samada dari segi keperluan masyarakat, tahap kefahaman masyarakat dan suasana penghayatan agama di negeri Sarawak. Sebagaimana yang dijelaskan dalam Bab Kedua bahawa perkembangan Islam di negeri Sarawak agak perlahan dan tidak begitu ramai ulama yang muncul di Sarawak sebelum dan semasa beliau. Senario ini menuntut beliau untuk mengutamakan isu-isu yang asas dan bersifat fardhu ain. Ternyata melalui kajian ini terbukti bahawa pendekatan beliau ini dapat memberi pengaruh yang besar dan berkesan kepada masyarakat. Semua responden yang bukan ahli

keluarga beliau dalam kajian ini berpendapat bahawa beliau merupakan tokoh yang banyak menyumbangkan pemikirannya ke dalam masyarakat dan lebih penting daripada itu ia dapat memberi kesedaran, meningkatkan kefahaman dan penghayatan Islam di kalangan masyarakat Islam di Sarawak.

Penulis juga mendapati bahawa pemikiran beliau begitu jelas, mudah difahami dan tersusun serta berstruktur. Bagi melihat keadaan ini dalam bentuk karya atau kitab tulisan beliau memang tidak diperolehi namun daripada skrip ceramah dan soal jawab agama yang dikendalikan oleh beliau jelas beliau dapat menyusun hasil pemikiran dengan rapi. Penulis menjumpai hal ini setelah mengkaji skrip peninggalan beliau yang menyentuh isu yang sama. Namun sayangnya tokoh ini tidak meninggalkan khazanah dalam bentuk karya yang unggul untuk rujukan generasi kemudian.

Kajian penulis ini mendapati pemikiran beliau dalam bidang akidah tidak membicarakan isu-isu yang baru. Perkara yang dibincangkan oleh beliau ialah perkara yang memang terkandung di dalam kitab-kitab akidah. Kelebihan tokoh ini dalam pemikiran akidah ialah beliau dapat menjelaskan isu akidah dengan jelas kepada masyarakat. Pendekatan beliau amat mudah dimantapkan dengan contoh yang biasa dilihat serta diadun dengan pemikiran logik. Beliau dapat mengutarakan hakikat akidah serta berjaya dalam memberi kefahaman yang tepat kepada masyarakat. Beliau dilihat sebagai tokoh yang berjaya membentarkan kefahaman dan kepercayaan karut dan syirik seperti kubur keramat, kepercayaan salah mengenai qadha dan qadar dan amalan yang menyerupai syiar agama lain. Bagi memastikan masyarakat faham mengenai akidah, beliau menggunakan

kaedah mengulangi isu-isu yang berkaitan dan pergi ke tempat yang dipercayai berlakunya amalan yang salah dan khurafat. Usaha beliau ini ternyata dapat mengubah kepercayaan dan amalan masyarakat sehingga perkara-perkara tersebut tidak lagi berleluasa seperti dahulu. Beliau bolehlah dianggap sebagai tokoh terpenting dalam memurnikan akidah umat Islam di Sarawak sehingga dapat membetulkan kepercayaan dan amalan mereka daripada sebarang bentuk syirik dan khurafat.

Dalam bidang pelaksanaan syariah, kajian ini memfokuskan kepada isu penghayatan Islam yang menyeluruh dan pengurusan zakat. Walaupun tiada pemikiran baru yang dihasilkan oleh beliau tetapi beliau dapat mendidik umat Islam supaya beribadah secara menyeluruh dan betul. Beliau banyak membicarakan hal-hal fardhu ain seperti puasa, zakat dan haji. Fokus terhadap fardhu ain ini perlu dilakukan oleh beliau sesuai dengan suasana masyarakat Islam di Sarawak ketika itu. Daripada penghayatan fardhu ain ini timbullah penjurusan terhadap penghayatan Islam yang menyeluruh.

Dapatan kajian yang sangat penting mengenai pelaksanaan syariah ini ialah berhubung dengan pungutan dan pengagihan zakat. Melalui pemikiran tokoh ini yang ditulis dalam kertas kerja yang bertajuk “ Zakat Fitrah Dan Kegunaannya” dalam Kogres Islam Malaysia Timur pada tahun 1968, dapat dirumuskan bahawa beliau mempunyai pemikiran yang bersifat ke hadapan dan berwawasan. Walaupun sekadar sebuah kertas kerja, namun dinisbahkan dengan perkembangan Islam dan pelaksanaan pengurusan zakat ketika itu, implikasinya begitu terserlah sehingga kesinambungan pemikiran beliau ini telah diimplimentasikan oleh

Tabung Baitulmal Sarawak dengan beberapa pembaharuan dan peningkatan. Umat Islam di Sarawak boleh berbangga dengan kemajuan Tabung Baitulmal Sarawak yang begitu menyerlah dewasa ini. Walaupun kemajuan ini bukan merupakan usaha tokoh yang dikaji secara persendirian namun dari perspektif pemikiran, beliau telah menyumbangkan khazanah yang begitu berharga dalam pembangunan pengurusan zakat negeri Sarawak.

Pemikiran Datuk Haji Abdul Kadir Hassan mengenai akhlak banyak memfokuskan faktor dalaman manusia sebagai elemen penting dalam pembangunan akhlak. Menurut beliau, nafsu memainkan peranan yang sangat penting bagi manusia. Sekiranya nafsu itu dapat dikawal dan dibimbing dengan pengajaran agama nescaya ia akan membawa manusia ke arah kebaikan jika sebaliknya maka ia akan membawa manusia ke arah keburukan. Justeru itu bagi beliau manusia perlu dididik dengan pendidikan agama supaya mereka menjadi orang yang berakhlak mulia.

Selain itu beliau merumuskan bahawa berlakunya keburukan adalah disebabkan oleh terhakisnya perasaan malu daripada diri seseorang itu. Justeru itu beliau menyeru umat Islam supaya menghiaskan diri dengan sifat malu supaya mereka dapat mengelakkan diri daripada sebarang bentuk kejahatan. Malu juga menurut beliau boleh menjadi pendorong supaya seseorang itu mencapai kemajuan dan kecemerlangan dunia kerana seseorang itu akan merasa malu apabila dia ketinggalan berbanding orang lain.

Pemikiran beliau mengenai akhlak ini menampilkan idea yang tersusun apabila beliau menyarankan agar umat Islam menjadikan Nabi Muhammad (s.a.w.) sebagai contoh teladan yang terbaik. Beliau tidak meninggalkan khalayaknya tanpa panduan sebab³ itulah beliau mengenengahkan Rasulullah (s.a.w.) sebagai contoh ikutan yang praktikal.

Dalam bidang dakwah, penulis merumuskan bahawa pemikiran beliau adalah berpijak di bumi nyata iaitu sesuai dengan permasalahan setempat di Sarawak. Pemikiran beliau dalam hal ini dimantapkan lagi dengan pengalaman beliau yang berkecimpung secara langsung dalam dakwah termasuk di kawasan pedalaman. Justeru beliau berpandangan bahawa penyelarasan yang sistematik perlu dilakukan bagi mengoptimumkan keberkesanan dakwah. Beliau juga menyeru agar orang Islam menyedari bahawa berdakwah adalah tanggungjawab yang bersifat fardhu ain. Beliau menyarankan agar dakwah dijalankan dengan pendekatan yang sesuai dengan khalayak dakwah. Justeru beliau telah membuktikannya melalui pendekatan dakwah beliau yang disenangi dan diterima orang ramai termasuk pemimpin negeri Sarawak. Pendekatan dan pakej peribadi yang ada pada tokoh ini perlu dicontohi oleh pendakwah masa kini.

Dari segi sumbangan beliau pula, penulis mendapati bahawa beliau telah memberi sumbangan yang besar khususnya dalam tiga bidang yang disentuh oleh penulis dalam kajian ini iaitu dalam perkhidmatan awam, dakwah dan politik. Dalam perkhidmatan awam penulis merumuskan bahawa beliau merupakan tokoh yang membawa gelombang kesedaran agama di kalangan pegawai-pegawai kerajaan. Kebanyakan pegawai kerajaan ketika itu memang tidak mendapat

pendidikan agama secara rasmi ditambah pula dengan kekurangan pegawai dalam bidang agama sendiri. Majlis perbincangan mengenai agama dan juga program yang dijalankan melalui Surau Setia yang diadakan dengan kerjasama pemimpin negeri pada masa itu dapat meningkatkan kefahaman, kesedaran dan penghayatan di kalangan pegawai-pegawai kerajaan yang beragama Islam. Beliau dapat memberi sumbangan besar dalam perkhidmatan awam kerana beliau sendiri juga merupakan penjawat awam dan jawatan terakhir beliau adalah sebagai mufti negeri Sarawak. Beliau merupakan seorang pentadbir yang disenangi ramai kerana kecekapan beliau mentadbir serta memiliki nilai peribadi yang mulia. Sekaligus beliau dapat merealisasikan konsep kepimpinan melalui teladan.

Sumbangan beliau dalam bidang dakwah bagi penulis adalah sumbangan yang paling besar berbanding bidang lain. Beliau merupakan seorang pendakwah yang gigih dan bersemangat tinggi. Aktiviti dakwah yang kerap beliau jalankan ialah mengajar di masjid dan surau. Dalam pengajaran, beliau banyak memberi fokus kepada isu akidah dan fardhu ain. Aktiviti mengajar ini masih kerap beliau jalankan walaupun telah menjadi seorang mufti. Aktiviti dakwah yang dijalankan banyak diadakan secara lisan kerana memenuhi keperluan pada masa itu. Kekerapan dan penekanan beliau berdakwah secara lisan ini bagi penulis menyebabkan beliau tidak sempat untuk menulis sehingga beliau tidak meninggalkan khazanah dalam bentuk tulisan kecuali teks khutbah dan skrip ceramah serta soal jawab agama yang disiarkan di radio Sarawak.

Seterusnya, peranan beliau dalam bidang politik juga tidak boleh dipandang ringan. Beliau dapat memberi kesedaran kepada umat Islam betapa pentingnya

perpaduan dan kesatuan umat dan membawa Islam dalam perjuangan umat. Penyertaan beliau dalam politik dengan menyertai pilihanraya juga menunjukkan bahawa beliau serius dalam membawa perubahan dalam masyarakat Islam. Walaupun beliau tidak berjaya dalam pilihanraya, namun beliau telah memberi sumbangan dalam membina semangat keislaman di kalangan pemimpin dan umat Islam. Walaupun pada ketika itu tidak dinyatakan dengan jelas perjuangan mengenai isu agama dalam politik, namun beliau dapat mencetus pemikirannya serta dapat memberi teladan yang baik melalui penghayatan nilai-nilai Islam dalam politik, sekaligus menggambarkan bahawa politik tidak terpisah daripada cara hidup Islam.

Melalui sumbangan beliau dalam bidang perkhidmatan awam, dakwah dan politik jelas menunjukkan bahawa beliau memberi sumbangan yang besar dalam perkembangan Islam di Kuching khususnya dan di Sarawak amnya. Penulis merumuskan hal ini berdasarkan kepada usaha beliau yang menumpukan kepada peningkatan kefahaman, kesedaran dan penghayatan Islam di kalangan umat Islam. Dalam perkhidmatan awam beliau berjaya membawa perubahan kesedaran menghayati ajaran Islam dalam kehidupan harian. Dalam bidang dakwah pula memang menjurus langsung kepada perkembangan Islam. Beliau memberi keutamaan kepada dakwah di kalangan umat Islam supaya mereka dapat menghayati Islam sebagai cara hidup sekaligus dapat membawa imej umat Islam yang baik dan mulia. Beliau juga mengenengahkan pendekatan yang ber hikmah untuk berdakwah khususnya kepada masyarakat yang baru berjinak dengan Islam supaya mereka memeluk Islam atas sebab kesedaran sendiri dan bukannya didorong oleh faktor lain. Manakala dalam bidang politik pula beliau sebagai

perintis yang membawa gelombang kesedaran perjuangan politik yang tidak terpisah daripada perjuangan Islam.

5.2. CADANGAN

Mengakhiri disertasi ini, dikemukakan beberapa cadangan seperti berikut;

1. Ketokohan dan pemikiran Datuk Haji Abdul Kadir Hassan dicadangkan supaya dibukukan untuk tatapan dan rujukan generasi kini dan masa depan.
2. Skrip ceramah dan soal jawab agama beliau perlu diterbitkan dalam bentuk buku dan sebelum penerbitan hendaklah disunting oleh sebuah jawatankuasa dengan mengambil kira setiap aspek agar persembahan dan kandungan penerbitan itu sesuai dengan tuntutan dan cabaran semasa.
3. Para pendakwah khususnya di Sarawak perlu mengkaji pendekatan dakwah yang dipraktikkan oleh Datuk Haji Abdul Kadir Hassan kerana beliau merupakan tokoh pendakwah yang diterima masyarakat dan telah berjaya mengubah pemikiran masyarakat Islam di Sarawak.
4. Dicapangkan supaya lebih banyak kajian dibuat mengenai tokoh ini kerana masih banyak keistimewaan beliau yang belum diterokai.
5. Dicapangkan supaya diadakan seminar khas mengenai pemikiran ulama tempatan Sarawak khususnya mengenai Datuk Haji Abdul Kadir Hassan supaya dapat menghasilkan satu penerokaan mengenai peranan ulama dalam perkembangan Islam di negeri Sarawak .

6. Memandangkan program surau setia yang mendapat bimbingan langsung daripada tokoh ini mendapat sambutan yang memberangsangkan oleh pegawai kerajaan dan memberi kesan yang baik dari segi penghayatan Islam adalah dicadangkan program seumpama ini dihidupkan semula dengan mengambil kira keperluan semasa.
7. Pandangan tokoh ini supaya penyelarasan dakwah perlu dilakukan secara sistematik perlu diambil perhatian secara serius dan untuk itu adalah dicadangkan supaya Majlis Islam Sarawak melalui sebuah jawatankuasa perlu menubuhkan sebuah jawatankuasa penyelarasan dakwah negeri Sarawak.